

JUOZAS URMANAS, Kaunas

DABARTINIS KIO SISTEMOS KRIZIS IR NAUJIEJI BANDYMAI

Šiandien visur, ir diskusijoms, ir paskaitoms, ir publicistikai bene m -
giamiausia ir populiariausia tema yra kriziai, ir tai ekonominiai kriziai.
Tad jau tenka pastebėti, kad juo daugiau kalbama ir rašoma apie krizę, juo
labiau visuomenė nebesusivaikyt krizės vokose ir juo miglotesnis at-
rodo kelias išvengti krizės pasak. Visuomenė, besiklausydama nuomoni
apie krizius ir jų pasakas, tiesiog fatalingai pasidarė nebejaudri, likimui
pasiduodanti. Šitokie reiškiniai liudija, kad visuomenė nėra vienkiškų
veiksmų suirutės tik paviršutiniai paliesta, bet kad tie reiškiniai turi daug
gilesnes šaknis.

Jau tenka paaiškinoti pradžioj pabrėžti, kad šiuo momentu kalbėti apie
atskirą visuomenės gyvenimo sritį krizius bei negalavimus būtų bergž-
džias laiko gaišinimas. Šiandien reikia kalbėti apie visuotinę krizę, nes
jis yra apimęs visas tautas, visus kraštus ir visas visuomenės gyvenimo
sritis; todėl, galbūt, visuomenė ir darosi abejinga dėl krizės aiškinimui,
nes paimama viena gyvenimo sritis ir tik jai visą būdą suverinama.

Kodėl taip kartais daroma, nesunku atspėti; jeigu šiandien daugiau-
sia kalbama ir rašoma apie visuomenės politinį santvarkos ir kio kri-
zius, tai tas vyksta dėl to, kad atitinkamoje dvasioje išsiauklėjusiai visuo-
menei, tos gyvenimo sritys atrodo svarbesnės, visiems kraštams ir tautoms
bendresnės, o tikrovėje reikėtų daug daugiau rėpintis religiniais, dorovi-
niais, pasitikėjimo ir kitą dvasinio gyvenimo sritį kriziais, nes šios, o ne
pirmosios, asmens ir visuomenės gyvenime turi pirmąją svarbą. Ši
gyvenimo sritį krizis ir yra priežastimi kiškų bei politinių krizių.

Kaipgi tautai išaiškinti, kad šiandien publicistika, mokslo institutai,
pavienei mokslo žmonėms yra užimti per daug vienkiškų krizių aiškinimu?
Šiandien galima pastebėti ir dar keistesnius dalykus: gausi literatūra apie
kiškų krizę eliminuoja kiek iš vis kitą žmogaus bei visuomenės gyvenimo
sritį ir ima aiškinti ją nepriklausomai nuo kitų gyvenimo reiškiniių.
Tokia literatūra apie kiek bei jo krizę labai gausi skaitliniai bei statisti-
niais samprotavimais, bet tikinti ji nieko netikina, nes vienas autorius
vienaip skaitlines sugrupavęs padarė vienokias išvadas, kitas kitokiais me-
todais prieina prie visai priešingų rezultatų. Galima dar sutikti, kad skaitli-

n mis rodoma kiškojo gyvenimo pažanga arba smukimas, bet nusakyti kio esm arba rodyti krizio priežastis skaitlin mis — ne manoma, nes matematika ne tik negali gyvenimo išaiškinti, bet net jo paaiškinti. Matematiškas galvojimas neapr pia gyvenimo bei dvasios pasaulio, o kis yra gyvenimo dalis. Kaip rimtas gydytojas, nor damas teisingiau atsp ti savo paciento ligos priežast , interesuojasi ligonio aplinkuma, praeitimi, dvasiniu gyvenimu ir, tik tur damas tas visas žinias, daro sprendim , nes jo supratimu visa tai turi s ryšio su liga bei pasveikimo galimumais, taip ir kio negalavimai gali b ti aiškinami tik ankštame s ryšyje su kit visuomen s gyvenimo sri i reiškiniais. Ir jei gyvenime mes pastebime, kad to neži rima, tai tas reiškia, kad arba dalykas svarstomas paviršutiniškai, diletantiškai arba visas galvojimas paremtas klaidingu kio supratimu. Kadangi, kaip aukš iau min ta, šiandien toks atitrauktas, skaitlin mis kio ir jo krizio, aiškinimas yra literat roje dominuojantis, tai pravartu yra susipažinti su tokio aiškinimo priežastimis.

T vis kio ir jo krizio supratim bei aiškinim priežastis gl di kio sumechanizavime ir asmens bei visuomen s gyvenimo sri i griežtame paskirstyme. Tas paskirstymas teorijoje dar ypatingai sutvirtinamas praktiškame gyvenime. Beveik visuose politiniuose bei pasaul ži ros gin uose tenka gird ti tvirtinimus, kad kiekviena gyvenimo sritis yra autonominis vienetas, kur maišyti su kitais ne tik kad nepatartina, bet tiesiog negalima. Mokslas, menas, religija, dorov , kis ir t.t. turi b ti kiekvienas sau, o ypatingai religiniai sitikinimai neturi išeiti iš savo kampelio. Šioji nuomon , gaudama dažnai oficial pob d , vairiais laikotarpiais daugiau ar mažiau akcentuojama, prived prie to, kad visos gyvenimo sritys buvo prad tos traktuoti kaip lygios, kad pirmaeil s gyvenimo vertyb s buvo degraduotos iki antraeili . kis buvo padarytas savarankiška gyvenimo sritimi, kurioje, kaip planet jud jime, vyksta viskas priežastingai, viskas pagal tam tikr tvark , kurios nesutrukdyt slepiasi individo ir visuomen s gerov ir laim .

Šita, aukš iau nusakyta, destruktivi (iš dvasinio gyvenimo srities ži rint), j galima pavadinti net demoniška, nuomon , amžiams b gant, padar labai didel tak visuomen s teisiniam, doriniam, politiniam ir kiškam gyvenimui. Toji taka kiškame gyvenime ypatingai reišk si tuo, kad kis iš pradžios buvo atpalaiduotas nuo aukštesni dvasini vertybi takos; v liau jis buvo *ištumtas* priek vis gyvenimo sri i . Šitokiam kio, kaip savarankiškos gyvenimo srities, reikšm s perd jimui pritar net tam tikri visuomen s sluoksniai, v liau virt tam tikra socijale klase.

Dvasiniame gyvenime viso to pas kos ved dar toliau. Po kio sulyginimo su kitomis visuomen s gyvenimo sritimis sek kio primatas prieš kitas sritis; toliau sek teorija, kad visas dvasinis visuomen s gyvenimas yra ne kas kitas, kaip kišk j proces — materijalio gyvenimo atspind

dys. Ne dvasinis gyvenimas dirigavo medžiaginiam, bet medžiaginis dvasiniam. Dar domesnis buvo minties pasikeitimas apie kiškojo darbo suderinimą su religija bei politika. Čia, šioje vietoje, tenka ypatingai pabrėžti, kad anksčiau minėta nuomonė — teorija apie kultūros primatą buvo ypač nukreipta prieš idealistinį pasaulį. Kol dar iš viduramžių užsilikęs tarp atskirų visuomenės gyvenimo sričių darnumas buvo ryškus, tol buvo kartojama, kad religija, mokslas, menas, kuris ir t.t. yra atskiros, viena kitos neliečiančios sritys, bet, vos tik vyko persilaužimas grynai materialistinį pasaulį, tuojau viskas buvo sujungta ir visos tos sritys pasidarė ir derinamos ir maišomos, jeigu to reikalavo aukštesni tikslai. Kominterno politikos metodai labai aiškiai rodo, kaip tenka suprasti aukščiau sakytą nuomonę, kuomet ji yra iki galo išvystyta.

Šis, kad ir bendrais bruožais paliestas, visuomenės gyvenimo sričių skyrimasis bei derinimasis jau veda prie minties, kad kuris nors dabar taip jau paprastas dalykas, kad jį būtų galima išaiškinti atitinkamai, skaitliniškai. Kuris yra gyvosios visuomenės reiškinys, todėl ir jis pats ir ypač jo negalavimai turi būti svarstomi drauge su bendru visuomenės gyvenimu.

Kasgi yra kuris, jei minėta nuomonė yra klaidinga? Šis klausimas statys kiekvienas girdįs anksčiau pasakytą mintį. Atsakymą šis klausimas gali duoti gilesnis gyvenimo paanalizavimas ir sigilinimas prasmingo gyvenimo reiškiniai. Tiesiog klausimas padėti išspręsti gali ir nesudėtingas individo gyvenimas. Žmogus galvoja, svajoja, gyvena, kuria; jis mažą dalelę dalyvauja mokslo, meno, religijos srityse. Visa tai yra dvasinio gyvenimo sritys, bet žmogus gyvena gamtoje, jis yra reikalingas ranki bei priemoni, kad galėtų kurti, kad galėtų siekti tų dvasinių vertybių. Tuos rankius bei priemones žmogus kaip tik ir ima iš gamtos; iš tų rankių bei priemoni žmogus sudaro atitinkamą sistemą, kuri panaudoja savo tikslams siekti. Ir juo tie žmogaus tikslai yra kilnesni, aukštesni, juo tobulėsnė ir vertėsnė turi būti ir ta priemoni sistema, kuri padeda tokius tikslus siekti. Kas čia pasakyta apie pavienį žmogų, galima pritaikinti kiekvienam žmonių kolektyvui pradedant šeima ir baigiant visą žmoniją, o toji, aukščiau pavadinta, mūsų priemoni bei ranki sistema ir bus ne kas kitas kaip kuris. Iš čia mes galime daryti išvadą, kad kuris yra tarnaujančioji sistema, kad jis yra skirtingas nuo dvasinio gyvenimo vertybių. Bet kuris lyg organiškai rišasi su tomis vertybėmis, kaip priemonė ir tikslas, tik vadovaujantis jomis, žinoma, tenka priskirti ne priemonei, bet tikslui. Ir vos tik tas organiškasis ryšys tarp tikslo ir priemonės, arba kalbamame atsitikime tarp dvasinių vertybių ir kultūros, nutrūksta, tuojau vyksta suirutė ar tai vertybių ar tai kultūros srityse. Toji perturbacija gali būti ilgą laiką ir pasireikšti netikėtai bei nesuprantamai. Kartais toji perturbacija vyksta priemoni pasaulyje, kada priemoni gausumas, jį pakit-

jimas sudaro sunkum d l j pritaikymo; kartais perturbacija vyksta vertybi pasaulyje, kuomet tos vertyb s kitaip pradedamos suprasti, kitaip vertinamos, kuomet vertyb ms nebemokama parinkti bei pritaikinti priemoni .

Ir šiandieninis kio krizis taip pat yra perturbacija, bet perturbacija priemoni ir tiksl pasauliuose drauge; d l to ir yra jis mums taip sunkiai suprantamas, nes brendo šimtmeiais.

Neliesdami vertybi — tiksl pasaulio krizio, pasitenkime paliet vien kišk j kriz . Sekdami anks iau pasakyt mint , mes t kriz turime išaiškinti ne skaitlin mis apie gamyb bei suvartojim , bet pasireiškusių nedarnumu tarp kio, kaip tarnaujan ios sistemos, ir dvasini vertybi , kaip tiksl , o visa galima padaryti tik suprantant laiko dvasi .

M s laikai yra charakteringi dvasinio gyvenimo nublukimu. Materializmas, metafizin s minties išsisimimas, meno išsigimimas, social s minties užsitsušavimas, technokratijos garbinimas — visa tai yra ši dien svarbesnieji reiškiniai. Argi prie tokios dvasinio gyvenimo b kl s gali likti sveika tarnaujan ioji priemoni sistema? Atsakymas, aišku, turi b ti tik neigiamas. (Ži r. O. Spann, Fluch und Segen der Wirtschaft, p. 24).

Bet visa tai atsitiko ne vienu momentu. Tai k mes šiandien pergyvename, brendo šimtmeiais. Pradžios visam tam tenka ieškoti, taip vadinam j nauj j amži pradžioje, kada reformacijos ir humanizmo prieglobstyje bujojo individualistin s prigimtosios teis s teorija. Žymesnieji tos teorijos atstovai buvo Althusius — 1603, Hugo Grotius — 1625, Marsilius iš Padujos — 1324, Spinoza — 1632—77 ir kiti. T visuomenini bei politini teorij paunksnyje vyko santyki tarp vertybi ir priemoni pasauli iškrikimas. Žmogus iš bendruomen s (Gemeinschaft) nario tapo pirmiau min t teorij takoje homo economicus, visuomen s nereikalingas, autarkiniu vienetu. Iš ia kit jo kio bei atskir kio reiškiniai vertinimas. Tas kit jimas vyko betgi iš palengva, drauge su politiniais bei socialiniais persigrupavimais. Luomin j visuomen s santvarkoj, kada viduramži religingumo ir riteriškumo dvasia charakterizavo visuomenin gyvenim , kis tikrai buvo suprantamas kaip tarnaujanti sistema. Gaminama buvo pareikalavimui, gamintojas žinojo vartotoj , tarp gamintojo ir vartotojo buvo gyvas santykis, tarp paklaus ir pasi l buvo atitinkamumas.

Susidarius centralistin ms absoliutistiniai valdomoms valstyb ms, tur jo persitvarkyti ir, viduramži miest kiai didesnes kiškas sritis. Socijalfilosofiniu atžvilgiu šis laikotarpis jau buvo individualistin s prigimtosios teis s teorijos takoje. Valstyb s valdžios centralizacija ir iš tautos paeinan io valstyb s suvereniteto aiškinimas yra tam charakteringi.

kio istorijoje tas laikotarpis vadinamas ankstyvuuju kapitalizmu, kuris reprezentuoja lyg ir mišin iš viduramži luomin s, tarnaujan ios kio sistemos ir individualistin s, liberal s, kapitalistin s, nes greta dideli mer-

kantilistin s politikos favorizuojam moni , gaminan i nežinomai rinkai, egzistavo dar kooperacijos, gildijos, cechai ir t. t., kas reišk , kad valstyb s ribose kis buvo dar lyg ir organizuota visuma.

Visai kitaip dalykai pakrypo, kada individualistinis galvojimo b das visai paglemž žmoni protus. Grotius, Hobbes, Spinoza ir kiti t laik rašytojai visuomen vaizdavo grynai individualistiniai. Viso visuomeninio gyvenimo (valstyb s) pradžia buvo savarankiškas, autarkus individas. Savaimie suprantama, kad toks individualistinis galvojimo b das negal jo neatsiliepti ir kiškus reikalus. Individo ir jo laisvi ypatingas iš limas ved prie to, kad kis pasidar savarankiška gyvenimo sritis ir virto iš priemoni sistemos tikslu (aukštesne vertybe). Kaip tokiam, kiui buvo pareikalauta neribotos laisv s; laissez faire, laissez passer — buvo t laik kiškojo gyvenimo š kis. Prek ms buvo reikalauta laisvo jud jimo per valstybi sienas, lygiai kaip tuo naudojasi oras ir vanduo. Vis kišk j reiškini šaltinis pasidar individo savinauda. kiškasis gyvenimas buvo vaizduojamas tiksliausiai susitvarkiusiu, kada individams bus leista netrukdomai siekti tos savinaudos, kas yra galima tik laisvoj konkurencijoje, nes laisva konkurencija reikalauja, kad individai temptai vystyt savo paj gas. Tokiu b du buvo manoma pasiekti socialin s harmonijos. ia reikia padaryti išvad , kad tuo kiškiems reiškiniams buvo pritaikinta gamtos moksl priešastingumo d sniai, kas reišk , jog kis jau nebeprisklaus socialiniams mokslams.

Suprantama, kad, ant individ savinaudos bazuojant k bei vis kišk gyvenim , nebegal jo b ti ir kalbos apie merkantilin s politikos bei luomin s santvarkos varžymus. J viet už m užsimim bei amat laisv , prekybos laisv , politin s laisv s ir t.t. Šituo ir prasid jo taip vadinamojo politinio ir ekonominio liberalizmo laikotarpis.

Politinis ir ekonominis liberalizmas, išsivyst s iš t laik dvasios, pasireišk vairi vairiausiomis formomis ir užd jo savotišk antspaud civilizuotos žmonijos gyvenimui. kiškame gyvenime tas liberalizmas pasireišk laisvosios prekybos, laisvosios iniciatyvos gamyboje, laisvosios konkurencijos ir panaši laisvi gyvendinimu. Tuo pa iu laiku vyko taip vadinamas pavieni gyvenimo sri i autonomizavimas arba autarkizavimas. Mokslas tur jo savo srit , religija savo, moral savo ir t. t., bet vis sri i pagrindan buvo norima pad ti individo laisv s postulat . Aišku, kad prie toki aplinkybi jokiai socialiai politikai, jokiam karitatyviu darbui nebuvo vietos. Tai patvirtina ir t laik rašytojai. Taip, pavyzdžiui, pas anglikon bažny ios dvasinink Robert Malthusij randame tvirtinimus — „Kas š pasaul at j s neturi priemoni savo egzistencijai palaikyti, arba kas negali t priemoni pasigaminti darbu, tas neturi teis s *pragyvenim* , jis yra šiame pasaulyje nereikalingas. Gamta sako jam prasišalinti ir nel kuriuoja savo sakym vykdyti“ (cituota pas O. Spann,

Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, 1931 m., 67 p.). Po tokios filosofijos taka socialio jausmo auklėjimui galimybės nebuvo. Taip pat ir taip vadinamai kiškai demokratijai, nežirint individui laisvės aukštimumo, vietos kaip ir nebuvo, nes nevienodumą ir nevienodumą padėjime esantieji žmonės negali jokiu būdu prie vienodų lygumų tapti lygiai turtingi kiškomis vertybėmis. Todėl individas ir visuomenė turėjo tenkintis vien formalia demokratija, kurioje individas-pilietis tik teoretiniais galėjimais džiaugtis ir didžiuliu savijausve, o praktikoje jis virto priklausomu ir tai priklausomu nuo nežinomo pono. Jeigu mes paimsime kad ir paį paskutiniį laiką politiniį gyvenimį, tai pastebėsime, kad formališka laisvė tapo lyg pasitytojimo objektu, nes faktinai vis laisvės turi savo rankose tas arba tie, kurie kiškai yra galingi. Taip atrodo praktikoje klasikų ekonomistų teorijos apie socialiną harmoniją. Kaltosia yra naujį amžių pradžios filosofais idėjis, kurios išjungia individą iš dvasinės visumos (Gemeinschaft) ir paleidžia gyventi ir tvarkytis pagal savinaudos reikalavimus.

Toks jau grynai egoistinis individo gyvenimo motyvas negalėjo neatšilikti ir dvasinės individo bei visuomenės gyvenimo sritis. Dvasiniai individo bei visuomenės reikalai, būdami priversti jausti kiškosios savinaudos primatą, mažojo, siaurojo. Žmogaus idealizmas buvo lyg varžtuose. Religiniam idealizmui nebepritaikiama buvo jokia visuomeniška reikšmė. Laikui būgant, tokios filosofais bei socialfilosofais srovės gavę gyvenimiškas formas. Politikoje jos susikcentravo liberališkame judėjime, o kyje sigalėjo kaip kapitalistiną sistemą arba kapitalizmas. Šiandien ši ekonominė srovė ir yra visų diskusijų objektu, bei dabartinio krizio, tariama kaltininkė; ties ją stabtelkime kiek ilgiau.

Jau aukščiau buvo minėta, kad kiškasis gyvenimas, toks koks jis išsirutuliojo iki dabartinės padėties, nėra vien ekonomini galvojimų išdava, bet kad jis visų laikų buvo ar tai filosofini, ar socialfilosofini srovių takoje, nes nėra vienas žmogus nieko praktiškai nedaro vien tik specifiniai ekonominio tikslo impulsu vadovaudamasis (J. Haessle). Tą nuomonę patvirtina ir garsieji sociologai bei ekonomistai. Taip, pavyzdžiui, M. Weber tvirtina, kad kio raida, o ypač kapitalizmas, yra religini motyvų padaras. Religinios prados (gemalos) yra galutinis veiklumo impulsas visam ekonominiam darbui (M. Weber, Religionssoziologie I. 63). Anot Weberio, Liuterio reformacija buvo vienas kapitalistin tvarkos šaltinis, antras toks šaltinis būvęs kalviniškas puritanizmas Anglijoje, kuris mokė, kad visi žmonės yra Dievo skirti palaimai, ir kad ta palaima turi būti pateisinta (sich bewahren) galimais kmingesni darbu žemėje. Iš šių dviejų šaltinių ir gimė kapitalistin dvasia ir tvarka. Liuteris askez iš vienuolyno perkėlė kasdieninį gyvenimą, puritonai panaudojo tą askezą kmin-

gesniems žemiškiems darbams, o liberaliai miniai beliko atpalaiduoti kiškį veikim nuo religini vertybi .

Kiti mokslininkai, kaip, pav., W. Sombart, H. St. Chamberlain ir kiti, kapitalizm bando išaiškinti biologine teorija. Pagal Sombart autochtonus kapitalistin s-miesioniškos dvasios šaltinis es s biologinis padarinys, vitalus tipas su visa eile charaktering gimt vertybi . Tos gimtos vertyb s iš kartos kart selekcijos b du tobul jusios ir galop išsikristalizav s kapitalistinis žmogus — miesionis. Gryniausias tipas šiai žmoni grupei es s žydas, kurio kraujuje esanti kapitalistin dvasia. Žydai negal net nieko tame pakeisti (W. Sombart, *Der Bourgeois*, 1918 m. ir J. Haessle, *Das Arbeits-Ethos der Kirche nach Thomas von Aquin und Léo XIII*). Galimas daiktas, kad Sombartas ia perd jo, nes kapitalistin dvasia viešpatauja ne vien žyd tarpe. Šiuo atveju Sombart koreguoja H. St. Chamberlainas, kuris t teorij taiko bendrai. Taciau jeigu studijuosime kapitalizmo išsivystym Europoje, tai pasteb sime, kad jis labai ankštai susij s su žyd emigracija po Europos kraštus, kas tvirtina W. Sombarto sp liojimus. Bet tikrumoje bus taip, kad kapitalistin dvasia yra daugelio filosofini teorij rezultatas, tik individualistinis galvojimas dav tai dvasiai galimyb s susiformuoti žmogaus tip , ir šiandien jautas tipas duoda pirm ton ne tik kiškam gyvenimui, bet ir paiai žmonijs kult rai, taip, kad kapitalistin santvark galime pavadinti net tam tikra kult ros sistema. Tai pažymint tenka prisiminti, kad ir paradoksal Markso tvirtinim , jog kis es s pirm meno, religijos, teis s. T Markso tvirtinim reikia suprasti ir vertinti kaip kapitalizmo bujojimo laikotarpio atgars , bet iš jo negalima daryti koki nors sprendim d l kio ir dvasini vertybi santyki , nes Marksas nenor jo ar nemok jo suprasti kio prasmingai ir sigilinti kio vaidmen gyvenime iš esm s.

Norint dabar aptarti ir šiandien dar vyraujan i kio sistem — kapitalizm , tekt taip išsireikšti: kapitalizmas yra toji kult ros sistema, kurioj kiškieji daiktai užima aukš iausi pad ties (Rang) ir vert s viet , kuri visas vertybes aukoja kiek galint didesniems išoriniams turtams pasiekti. Kapitalizmas visas vertybes vertina kvantitatyviai, jis visk matuoja skai iais, viskas jam yra nuperkama, viskas pakei iaama. Kapitalistin visuomen nusileidžia iki vaik idealo. Kaip vaikui tas atrodo vertingesnis, kas išoriniai yra labiau imponuojan iu, taip kapitalistas (vadinkim j miesioniu), prisirišdamas prie medžiagini turt , dvasia atsitolina nuo gyvenimo bei dvasini vertybi ir vertina visk pagal mast ir dyd . Visuomen , paskendus kapitalizme, padaro negyv materij savo universalioju ir bendruoju tikslu, tod l logiškas nuoseklumas veda prie to, kad toji visuomen pradeda doriniai smukti ir tapti stab garbintoja. Tarp krikšioniškos askez s religin j srityj ir tarp kiškos homo economicus askez s yra savotiškas panašumas, b tent: kapitalistas miesionis yra

paskend s visa savo asmenybe medžiagiškuose r pesiuose, lygiai kaip krikšioniškoji askez, ignoruodama juos, mato tik dvasines vertybes. Bet šitokia kapitalistin askez susilaukia tam tikros opozicijos ir tai iš žmogaus sielos pus s, kuri protestuoja prieš tok kasdienin maist, tod l kapitalistas — mies ionis visuomet jau iasi nelaimingas, visuomet — neramus. Kapitalisto gyvenimas, kaip toks, neturi pagaliau jokio tikslo; kapitalistas dirba d l paties darbo.

Savaime suprantama, kad toks kapitalisto-mies ionies tipas, jeigu jis pasitaiko per dažnai, padaro savotiškai nusiteikusi ir pa i visuomen . Šiandien taip ir vyk . Tegul šiandienin kiškoji tvarka ir n ra perd m kapitalistiška, nes ji n ra galutinai išstumta iš gyvenimo luominio bei pavienio kio reiškiniai, bet vis d lto kapitalistin sistema šiandien yra vyraujanti. Žvilgtelkime dabar kaip tas kapitalistin s sistemos sivyraavimas atsiliep grynai kišk gyvenim .

Kaip jau aukš iau buvo min ta, racionalistin ir utilitaristin filosofija nauj j amži pradžioje nuteik visuomen taip, kad kiškojo gyvenimo spiritus movens tapo pastatytas individas, jo savinauda, jo energija, jo iniciatyva. Tas b t buv nebloga, jeigu tos pa ios filosofin s srov s b t jungusios individ *visuomen nariu*, o jo visas teigiamas savybes b t pavedusios tarnauti visuomenei, bet taip ne vyko. Individui su jo visokeriopa iniciatyva buvo reikalauta vien laisv s, kuri jis gal jo sunaudoti savo reikalams. Suprantama, kad momentu galingesnieji t laisv panaudojo savo b klei sustiprinti. Nesant statym socijaloje srityje, materijaliai galingesnieji visokiariopai išnaudojo silpnesnius. Milijonai darbinink vos uždurbantieji pusbadžiam *pragyvenimui* nauj mašin arba nauj patobulinim d ka, buvo išmetami gatv , ir, anot Malthusijaus teorijos, jie nebetur jo teis s gyventi. Individo savinauda reikalavo didesnio pelno, o tai buvo galima pasiekti masin s gamybos išpl timu, to d liai prad ta gaminti ne vartojimui, bet nežinomai rinkai; besiple iant masinei gamybai pasireišk aštriausia konkurencija. D l šios *konkurencijos* vietoj socijal s harmonijos arba preki atpigimo bei pager jimo susilaukta arba didesnio darbininkijos skurdo, arba prek s kainos pakilimo, arba prek s kokyb s pablog jimo, nes juk visi gerai žinome, kad šiandien d l reklamos toli gražu visuomen vartoja ne pigiausi ir ne geriausi prek .

Be to, tenka konstatuoti, kad kapitalistin sistema išved gyvenimo scen daug anonim , kurie veikia, naudojasi pelnu, kitus skriaudžia, bet lieka platesnei visuomenei nematomais. Kaip ryškiausius pavyzdžius tenka sumin ti didžiules akcines bendroves. J d ka pavieniai vedamos mon s buvo išstumtos iš gyvenimo; vietoj mon s šefo atsistojo finansistas, kuris prieš akis turi tik peln . Prie tokio kiškojo veikimo form asmeniška staig vadovyb s atsakomyb kaip ir nebeegzistuoja; viskas pateisinama

nematom kolektyv : direktij , valdyb , komisij , komitet ir t.t. valia. Tai yra anonimiškiausia organizacijos forma, kur darbininkui vyresnyb n ra žmogus, bet kažin kokia abstrakcija. Visk diriguoja pelnas; jeigu šiam susidaro pavojus — mažinama gamybos išlaidos, jeigu to ne gana, užsriubojama gamyba, kad tuo b du sudaryt nauj tempim tarp gamybos ir vartojimo. Vartotoj pirkimo *galia* kapitalistinei tvarkai ne domi; ir ši klaida ryškiausiai rod visos sistemos silpnum . Jau keli pasaulinio krizio metai tikino visus, jog gamybos klausimo metod ir mašin tobulinimas ne tik neišsprendžia, bet dar labiau j sunkina. Šiandien jau daugeliui aišku, kad kiškasis krizis galima b t pašalinti tik atstaus darnum tarp gaminan i ir suvartojan i . Mašin bei gamybos metod tobulinimas ir racionalizacija išjungia vis daugiau ir daugiau visuomen s iš dalyvavimo kyje, ir kol nebus pravesta t išjungt j jungimas, bergždžios bus kalbos apie krizio pašalinim . T patvirtina ir pripuolamos skaitlin s. „American Mercury“ iš 1929 m. sausio 19 d. randame apskai iavim , kad automobilis tik iš j s iš fabriko kainuoj s 1800 doleri , o pirk jas tur s sumok ti 3000 doleri ; jav paskirstymas kainuoj s ca 50 nuošim i ; kitos prek s paskirstymas reikalauj s 7000 nuošim i . Jeigu dabar vyksta gamybos metod pakeitimas arba pravedama racionalizacija, tai visas paskirstymo aparatas turi bankrutuoti. Taip ir vyksta. Štai, pav., 1927 m. Fordo auto modelio pakeitimas at m duon 60.000 moni ir vien Detroite subankrutavo 23.146 firmos. Gana vaizdžiai kio racionalizacijos pas kas yra charakterizav s W. Sombartas vienoj savo paskutini j paskait Vienoje. Anot jo, kapitalistin s racionalizacijos esm yra gana *tikslios* priemoni sistemos pastatymas tikslu pasiekti galimai didžiausio pelno. Tuo pa iu ši sistema reiškianti progresuojant aparato komplikavim si ir progresuojan i kišk veiksm abstrakcij . Tuo laiku, kada patriarchalin je bei luomin je kio mon je sprendžiamoji rol priklausiusi planuojan iai gyvo žmogaus valiai, kapitalistin racionalizacija sudaro sistem sistemas, kuriose kininkaujantis žmogus jungiamas kaip tarnaujantis, kas reiškia asmeniškios gyvo žmogaus rol s sumažinim arba išjungim . Ryškiausias šios sistemos pavyzdys es s Taylorizmas, prilygin s gyv žmog mechaniškam robotui. Panaš s reiškiniai matomi ne vien gamyboje, bet ir kredito srityje. Seniau kredit davimas tur jo šiok toki asmenišk charakter ; šiandien kreditavimas atliekamas per bankus, biržas, ir kreditas virto beasmene funkcija. Kas prie toki s lyg pasidar iš žmogaus? Seniau kininkavimas sukosi apie gyv žmog , buvo pritaikintas gyvenimo vertyb ms realizuoti; dabar kininkavimas turi vienintel tiksl — peln . Gamyba šiandien primena žmon ms pareikalavimus. Pas koje viso to matome gyvenim be stiliaus, visuotin susmulk jim , paviršutiniškum ir pasitik jimo kriz . Kapitalistin racionalizacija pateko užburt rat : žengs toliau — pereprodukcija, kri-

zis; sulaikys gamyb — investuoto kapitalo nebeapsimok jimas, nedarbas ir v l krizis. Neseniai Kolumbijos universiteto mokslo personalas po ilgo studij darbo pri jo prie išvados, kad kapitalistinis kis su savo racionalizacija yra pralenks gyvenim . Apskai iavimo daviniais konstatuojama, kad paleidus visas dirbtuves, krizis b t pašalintas tik dviem m nesiams, o, kad duot darbo visiems bedarbiams, reikia padidinti pramon s eksport šimtu nuošim i . Ar tai yra manoma prie dabartin s kontingent ir muit politikos,, gali spr sti kiekvienas. Taip pat nieko nežada ir kitas kapitalistin s sistemos manevras kriziui pašalinti — s moningas pertekliaus naikinimas. Brazilija degina kav , Olandija naikina svog nus, nors lygiagreiai bedarbi armija badauja. Arba v l, bankai nežino, kur pinigus d ti ir už ind lius reikalauja net primok ti, o lygiagreiai skundžiamasi kredito stoka. Ar tai n ra kišk veiksm suabstrahavimo bei subeasmeninimo pas kos, ar tai nereiškia, kad kiškas krizis yra ne kas kitas, kaip dvasios suramb jimas, kaip pasitik jimo ir socialio jausmo stoka, kaip nuosekli klaidingo kio supratimo ir individualistinio-liberalistinio galvojimo bei jo gyvandinimo išdava?

Greta taip išbujojusios ir pagaliau sukrikusios kapitalistin s kio sistemos tenka per visus laikus dabar konstatuoti ir kit kišk j form buvim . Visuomen je reišk si ir reiškiasi tendencijos tomis kitomis kio formomis pakeisti kapitalistin tvark . Vienos j reiškiasi praktiško gyvenimo sumetimais, kitos teoretiniais samprotavimais. Ties pasakius, šiandien jau ir kapitalistin kio tvarka yra pakit jusi; šiandien jau ekonominis liberalizmas yra suvaržytas, sušvelnintas, bet vis d lto tos tvarkos pagrindai liko tie patys, kurie reiškia, kad kova prieš kapitalistin tvark gali b ti prasminga ir aktuali.

Iš t kapitalistinei tvarkai pasireiškian i priešing kio sistem tenka pirmon eil n sumin ti socializm -komunizm , kooperacij ir luomin kio santvark .

Socializm reikia laikyti kaip ir kapitalizmo šeš liu, nes jis šiokiu ar tokiu pavadinimu visada pasireiškėdavo ten ir tada, *kada* kapitalistin kio tvarka jau perdaug ryškiai suskirstydavo visuomen tur ius ir proletarus; ta iau socializmas kaip tam tikra social-ekonomin srov pasireišk tik naujaisiais amžiais. Ypatingai toji srov pagyv jo, kada Karolis Marksas suformulavo ir paskelb tos srov s socialinius bei politinius siekius. Tuo buvo paruošta platforma tam pa iam politiniam jud jimui, kuris apima visas socialistines grupes nuo socialdemokrat iki komunist .

Norint vertinti socialist -komunist pastangas pakeisti kapitalistin tvark , reikia žinoti, kas yra j jud jimas esm je, k mes galime, maždaug, suvokti iš paties Markso teorijos.

Markso teoriją tenka suskirstyti tris dalis: a) kio teorija, b) istorinis materijalizmas (arba Markso filosofija) ir c) valstybės teorija. Savo kio teorijoje Marksas pakartoja maždaug tą patį, ką jau anksčiau buvo paskelbęs klasikais (Smith, Ricardo ir kiti), tik pas jį visi formalumai yra daug griežtesni, o pats kio supratimas daug mechaniškesnis. Turtingumas Marksui yra didžiulis prekių rinkinys, kurio elementarinė forma yra pavienių prekių. Prekių vertė Marksui yra joje užšaldytas darbas. Kadangi darbdavys neišmoka darbininkui visos darbo vertės (viršvertės teorija), tai tokiu būdu dalis to užšaldyto darbo prekių pavidale pasilieka pas darbdavį; darbdavys turtingas, dėl konkurencijos įskaičius mažesnę, o iš kitos pusės didesnę proletarų armiją. Ši kapitalo koncentracija, Markso teorijai apie valstybę, yra būtina, nes tik tokiu būdu išnaudojamieji proletarai gali paimti valdžią ir kapitalus ir paversti valstybę neklasine visuomenine. Kaip matome Markso kio ir valstybės teorijos suprantamos tik abi drauge, bet domiausia pas Marksą yra jo istorinis materijalizmas. Jo materijalizmas moko, kad žmogus savo veikime ir savo idėjose visiškai priklausomas nuo kiško proceso. Kaip Hegelis savo dialektiniuose metoduose viską paremia idėja, pasauliniu protu, taip Marksas tos idėjos vietoje pastato materijalinį mechanizmą. Marksui idėja yra ne kas kitas, kaip žmogaus galvoje persiformavęs medžiaginis procesas. Nėra jai vietos užsiimti marksizmo kritika, bet vieną tenka pasakyti, kad Markso istorinis materijalizmas išduoda visas Markso galvojimo paslaptis. Iš to, kas buvo pasakyta anksčiau apie kapitalizmo sąvoką, tenka padaryti dar tolimesnį išvadą, kad Marksas, nesigilindamas kio reikšmės tikslingumo atžvilgiu, suformulavo ir paskelbė, kaip kapitalistui — miesionui, paskendusiam medžiaginiame turtų garbinime, atrodo individo ir visuomenės gyvenimas. Tas parodo, kad nutolimas nuo dvasinio gyvenimo vertybių prie kapitalistinės kio tvarkos buvo jau toks didelis, kad idėjas pradėjo gaminti kiški daiktai. Tačiau, žinoma, tenka apgailestauti, bet pats Marksas, toli gražu, savo mokslu nepadarė pagrindo kažkokiai naujai, kapitalizmui priešingai, kio sistemai. Analizuojant marksizmą, galima tik vieną pasakyti: Marksas vietoj priešingos kapitalizmui sistemos (kultūros) sudarė tik pačią kapitalistinę sistemą dvi partijas. Viena partija yra kapitalistai — miesionys, t. y. tie, kurie medžiaginiaisiais turtais naudojasi, kurie skriaudžia, išnaudoja, o kita partija yra tie, kurie tų medžiaginių turtų neturi, bet tuos turtus panašiai vertina, panašiai jį trokšta, dėl jo kovuoja. Kadangi Marksas ir jo sukurtos srovės — socialistai bei komunistai — stovi antrosios partijos pusėje, tai ir susidaro spūdis, jog ji yra sukurta kažkas kapitalizmui pagrindinai priešingo, vienoką kapitalistus ir marksistus apima viena ir ta pati dvasinė kategorija. Marksisto, kaip ir kapitalisto, dvasia remiasi vienu ir tuo pačiu: viltimi šį pasaulį. Yra nuomonė (N. Berdiajev), kad socializmas esąs užbaigta buržuazija, tik

ne individualistin , bet su kolektyviniu pradū. Jeigu dabar sid m sime, kas anks iau buvo pasakyta, jog kapitalistas — mies ionis n ra kiška, bet dvasin kategorija, tai pastarajai nuomonei tenka tik pritarti, ypa , matant marksizmo gyvendinim praktikoje. Šiandienin Rusija yra ne kas kitas, kaip milžiniškas kapitalistinis trustas, kur valdo kapitalistai — marksistai. Ten gyvenimo mechanizacija ir kio racionalizacija taip pat dievinama, kaip ir pas Amerikos senojo tipo kapitalistus. Taip pat ir kasdieniniame gyvenime matome, kad tur iai — mies ionys yra marksizmo sek jai, ir kad yra darbinink ne mažesni savo dvasia kapitalist už pa- ius fabrikantus. Po to, kas anks iau pasakyta, jau negali b ti abejojimo, kad buržuazija arba kapitalistai yra jokia kiška kategorija ir kad buržuazija n ra kokios nors klas s savastis. Buržuazija yra perd m dvasin kategorija ir ji gali viešpatauti visose visuomen s klas se. Statant dabar klausim , ar socialistin kio bei visuomen s tvarka gali pakeisti kapita- listin sistem ir ar bandymai praktikoje veiks ir pašalins kapitalistin s sistemos šiandieninius sunkumus, tenka atsakyti sekan iai: pakeitimas n ra negalimas, bet tik tis iš to radikalaus pakit jimo netenka, nes savo- tiškas medžiagini turt paskirstymas b t tik problemos lopymas, bet ne išsprendimas. Kapitalizmas kaip dvasin s kategorijos visuomen s reiškiny s gali b ti tik dvasiniai ir nugal tas.

Daug rimtesni ir esm je teisingesniu bandym pakeisti kapitalistin sistem tenka laikyti kooperatyvin jud jim . Kooperacijos teoretikai š jud jim charakterizuoja, kaip pelno panaikinimo siekian i asocia- cij kiškame darbe. Suprantama, kad ia turima galvoje t peln , kur gauna kapitalistas prekyboje ir pramon je, iš kurio susidaro neužtarnauti kapitalistui turtai. Jau šis kooperacijos siekimas nusako, kad tas jud jim- mas savo veikim yra nukreip s prieš kapitalistin s sistemos svarbiausi pozicij . Pažvelg kooperacijos organizacij , mes pasteb sime, kad ji užpild , bent formaliai, t sprag , kuri buvo padar s kiškasis liberaliz- mas. Kooperacija greta formalios demokratijos skatina kišk j demo- kratij . Taip pat tenka konstatuoti, kad kooperatinis jud jimas variose kio šakose sudaro atitinkamus ryšius tarp gamintoj ir vartotoj , kitaip sakant, kooperacija ieško darnumo, ji gamina ne rinkai, kaip kapitalistin sistema, bet pareikalavimui. Šis kooperatyviniu jud jimo pažymys primena organizuot viduramži k .

Kai kas gretina kooperacij su socializmu, bet tai n ra vyk s sugre- tinimas, nes kooperacija skiriasi nuo socializmo asmens ir valstyb s ver- tinimu. Kooperacija valstybei didel s reikšm s nepripaž sta, o žmogaus asmenybei uždeda tam tikras dorines pareigas, tuo tarpu marksistinis so- cializmas užtušuoja asmenyb , o kai kurie socialistai yra šalininkai to, kad valstyb socialiniame visuomen s susitvarkyme sulošt svarbiau- si rol .

Iš viso to aiškėja, kad kooperatyvinis judėjimas yra skirtingas ir nuo kapitalizmo ir nuo socializmo. Atrodytų, kad, ieškant naujos kio tvarkos, naujos sistemos, kooperacija galėtų pretenduoti, bet praktiškame gyvenime mes pastebime, kad kooperatyvinio judėjimo signalas vyksta labai lėtai. Tačiau, turbūt, galima pateisinti tuo, kad kooperacija šiandien veikia greta kapitalistinės santvarkos ir privalo su ja konkuruoti. Be to, tenka atkreipti dėmesį, kad kooperatinis švietimas nėra dar pakankamai aukštai pastatytas, todėl grynai kapitalistinė dvasia kartais sukuria kooperacijos formoje tam tikrą surogatą, kuris tik desorganizuoja reikalą. Bet svarbiausia kooperacijos nesėkime priežastimi tenka skaityti tą aplinkybę, kad ir kooperacija turi individualistinę — liberalistinę pradžią. Prisiminus kooperacijos judėjimo pradžią, mums paaiškės, kad kooperacija, kaip ir socializmas, yra individualistiniai kapitalistinės laiko dvasios vaikai ir kaip toks turi savyje tam tikrą individualistinį požymį, kuri neprašalinus veltui bus sielojamasi dėl kooperacijos nepasisekimo. Tie individualistiniai pradai kooperacijoje yra todėl, kad kooperacijos teoretikai ir vadai, bent daugumoje, skelbia naują kiškį judėjimui neišsiaiškinant paties kio santykio su visuomene. Todėl atrodo, kad kooperatininkams, lygiai kaip ir kapitalistams (teoretikams), kis yra kažkas savaiminga, nepriklausoma. Praktiškame gyvenime tas taip pat pasitvirtina, nes kooperatininkai savo judėjimui griežtai nori atskirti nuo kitą gyvenimo sričių ir padaryti patį judėjimą sau tikslu. Turint galvoje aukščiau padarytas išvadas dėl kio ir gyvenimo vertybių santykio, tenka, tokios kooperacijos judėjimo principą laikyti klaidingu ir, kol kooperacijos teoretikai sitikins, kad kis yra aukštesnės gyvenimo vertybės tik tarnaujanti priemonė sistema, bandymas duoti žmonijai ką nors geresnio už kapitalistinės sistemos bus tik pusiau bandymas.

Galop tenka paminėti korporatyvinę arba luominę visuomenės santvarką, kuria taip pat norima bandyti pakeisti liberalistiniai kapitalistinio santvarkos. Ši visuomenė bei kio santvarka turi savo praeitį ir praktikoje ir teorijoje. Praktikuojama ji buvo viduramžiuose, o teoretiniai svarstoma buvo jau Aristotelio raštuose, Thoma Aquiniečio, vokiečių romantikų ir galop naujausi laikų vokiečių mokslininkų. Jie mes visur užtiksimė skelbiamas pažiūras, kad kis turi būti organiškai, prasmingai suderintas su visuomene, su jos struktūra, su jos siekiais. Pagal moderniausi šios krypties pažiūrą kis yra, objektyviai suprantant, priemonė sistema tikslams; subjektyviai imant, kis esąs priemonė atsikojimas ir paskyrimas (pašventimas) tikslui (O. Spann, Haupttheorien, S. 179). Taip sivaizduojant, kis, visi kiški reiškiniai (faktorai) savo prigimtimi yra didžiulis veiklas (Leistung) sistemos nariai, nes visos priemonės kažką veikia, kažką dirba tikslui pasiekti: dirva veikia, mašinos veikia, žaliava veikia, žmogus veikia, statymai veikia, valstybės tvarka

veikia ir t.t. Be to, ši luomin kio santvarkos teorija reikalauja, kad tarp gyvenimo vertybi, kaip tiksl, ir kišk j vertybi, kaip priemoni sistemas, b t atstatytas ryšys, darnumas, atitinkamumas ir kad kiškas gyvenimas tvarkyt si atitinkamai prisitaikydamas prie visuomen s strukt ros. Toji gi visuomen s strukt ra pagal t pa i teorij atrodo taip: Pasaulis es s begaliniai susiskirst s kosminis organizmas; bet šitas pasaulio organinis dalumas netrukdo pasireikšti kosmosui kaip visumai, kurios visi nariai tarnauja visumai. Žemesnieji tarnauja aukštesniesiems ir tokiu b du susidaro ierarchin santvarka. Dali - nari tarnavimas visumai yra tuo pa iu ir j gyvenimo tikslo ir tobul jimo siekimas. Panašiai atrodo ir žmonijos - visuomen s strukt ra. Ir ji esanti padalinta (pasidalinusi) didesnes ar mažesnes dalis (nariai, mažesn s visumos), bendruomenes. Tos visuomen s dalys, bendruomen s gali b ti hierarchiniai sugrupuotos atsižvelgiant j artum ar tolum nuo bendro siekiamo tikslo. Tai yra id ja, kaip organiniai ir nematomi susijungia visos do- rovinio pasaulio dalys laike, erdv je ir Dievo pasaulyje.

Darant dabar iš tokios teorijos išvad apie k ir prisimenant, kaip ši teorija ži ri k iš esm s, tenka pareikšti, kad priemoni sistema turi sekti vertybi (tiksl) sistem . Iš visuomen s organinio pasidalinimo seka jos tiksl vairumas, t tiksl laipsniškas skirtingumas, iš to seka, kad ir tiems tikslams tarnaujan ioji priemoni sistema turi atitinkamai pasiskirstyti tarnaujan ias dalines vienetas, kurios vis d lto sudaro visum , lygiai kaip pati visuomen per savo dalis toki visum sudaro. Taip bendrais bruožais atrodo luomin kio ir visuomen s santvarkos teorija. Ji atrodo nepaprasta savo strukt rine puse, kas individualistin j dvasioj išsiaukl jusiai visuomenei yra sunkiai perkandamas riešutas, bet idealistin s pasaul ži ros žmogui lyg ir atrodo, kad taip, o ne kitaip ir tur t gyvenimas reikštis. Taip atrodo reikalas iš teorin s pus s. Praktiškas šios sistemos pasireiškimas dar neturi fakt , kuriais b t galima *visa tai* pateisinti. Viduramži laikotarpis yra tolimas ir sunkiai palyginamas su m s laikais. Soviet kio strukt ra nors ir turi tam tikr organišk prad (horizontal s ir vertikal s profesiniai sugrupavimai), bet ji gal s tik tada panaš ti luomin santvark , kada išnyks soviet valstybinis centralizmas ir kada iš rus tautos visuomeninio gyvenimo bus su šaknimis išrauti Markso istorinio materijalizmo diegai. Bene ar iausiai prie luomin s santvarkos stovi Italijos fašizmas. Fašizmas padar s šuol per teoretinius samprotavimus suk r gana daug form , kurios atitinka ir luominei visuomen s satvarkai. Nors, nor damas b ti idealistin s krypties, fašizmas dar labiau darosi artimesnis tai aukš iau charakterizuotai luominei visuomen s ir kio strukt rai, ta iau jis n ra tokios luomin s visuomen s ir kio santvarkos atstovu, kuri teoretiniai k r scholastai, Thomas Aquinietis, vokie i romantikai ir dabartin Vienos universiteto

O. Spanno mokykla. Fašizmas nėra tos sistemos atstovu gal dėl to, kad jį kūrė praktiškas gyvenimas. Gal būtų tik viliu paaiškinti, koki teoretiniai sukurti visuomenės bei kio santvarkos formose jis susitalpins, dabar gi fašistinė santvarka teoretikui atrodo neturinti aiškaus veido. Toji santvarka nėra antiliberalistinė, nes rėžimo centralizacija yra visai panaši

Hobbes ir kitų prigimtosios teisės teoretikų absoliutinė rėžim; ji nėra antikapitalistinė, nes Italijos kio tvarkymo metodai pirštu prikišamai rodo, kad fašizmas daro viską, kad atitaisyti Italijos atsilikimą industriškai-kapitalistiniame progrese (panašiai galima išsireikšti ir apie sovietinę rėžim); ji nėra liberalistinė, nes vietoj mechanistinės visuomenės santvarkos stato organišką (darbo, profesijų, organizacijos); ji nėra socialistinė-marksistinė, nes iškelia idealias vertybes (valstybę, tautą, visumą); ji nėra galop ir luominė, nes praktikuoja centralistinę rėžim ir luominė-korporatyvinė santvarkos primeta iš viršaus, tuo tarpu kaip grynų luominės santvarkos kūrėjai reikalauja decentralizacijos vertikale ir horizontale prasme ir pačios santvarkos augimo iš apačios. Tačiau reikia pastebėti, kad jeigu bendras visuomenės gyvenimas kryps luominė santvarkos, tai fašizmui tas persiformavimas bus daug lengvesnis, nes jo struktūroje jau yra tos naujos tvarkos pradai.

Baigiant dabar šį trumpą minidįstymą, tenka statyti klausimą, kokia gi yra visuomenės kio ateitis? Visi pripažįsta, kad dabarties kio yra palieglis, kad jame nėra nei tikros sistemos, nei plano. Visi tikisi, kad ateities kio bus ir planingas ir prasmingas.

Planingo kio s voka nebūtinai turi išskirti koki nors kio formą, sakysim, kad ir individualistinę; planingo kio s voka nėra galima identifikuoti su kokia nors kio santvarka. Planingo kio s voka vieną stato reikalavimą, kad kio būtų sutvarkytas, prasmingai suprastas, kad būtų tam tikrame santykiyje su visuomene ir jos tikslais. Savaime suprantama, kad planingas kio iš pradžių turi apimti tik atitinkamos visumos kiškuosius veiksmus: gamybą, paskirstymą, judėjimą ir suvartojimą. Kadangi kiškuosius veiksmus tvarkymas daug priklauso nuo valstybės nustatomų normų, tai, kalbant apie kio planingumą, pirmoje eilėje tenka turėti galvoje valstybinę (tautos) kio. Tačiau reikia mokėti suderinti valstybės tendencijų centralizmą ir kiškuosio gyvenimo vairumus bei savotiškumus. Taip pat tenka priminti, kad negalima yra pritaikinti vienos ir tos pačios planingo kio formos per daug visiems kiams. Reikalinga individualizacija, atsižvelgiant krašto gyventojų tirštumą, kultūros aukštumą, geografines bei klimatinės sąlygas ir t.t. Nėra reikalo primesti planingam tautos kio tik vieną kurią, nors kio formą ar sistemą, nes kio istorija moko, kad visados vairios formos bei sistemos sugyvendavo greitai, tik viena kuri jėga davė dominuojanti. Taigi ir šiandien svarbiausi klausimai yra: koki kio santvarką pasirinkti kaip dominuojančią? W. Sombartas savo brošiuroje apie ka-

pitalizmo ateit (p.p. 44—45) pabr žia, kad toks kio santvarkos pasirinkimas priklauso valios sri iai; kio forma arba sistema esanti ne žinojimo, bet valios problema. Pati gi žmogaus valia formuojasi gal tik iš dalies priklausomai nuo kišk veiksmi , didžioj gi daugumoj tas formavimasis priklauso nuo visai irracionali pasaul ži ros nusistatym . Nuo ši nusistatym priklauso, kokia reikšm kiui priduodama ir koki viet jis užima žmogaus ir visuomen s gyvenimo vertybi laipsniškoj santvarkoj. Šis W. Sombarto pareiškimas suriša ki su gyvenimo vertyb mis, su pasaul ži ra, su kult ros paži romis. Vadinasi, ryšys tarp dvasinio gyvenimo ir priemoni pasaulio yra aiškus. Sukrikimas dvasiniame gyvenime veda paskui save sukrikimus kiškame gyvenime. Iš anks iau min t kio santvark toji pasiteisins, kuri skatins ir parems ši dien pakrikusio kult rinio gyvenimo atstatym , kuri glaudžiau bus susijusi su idealistin s visuomen s siekais.

LITERAT RA

Be tekste nurodytos literat ros šiam rašiniui panaudota dar ir ši:
 S o m b a r t W., Die Zukunft des Kapitalismus,
 B o n n R. J., Die Krisis der europaeischen Demokratie, Muenchen 1925.
 S p a n n O., Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre, Leipzig 1931.
 S p a n n O., Fluch und Segen der Wirtschaft, Jena 1931.
 V i e r k a n d t A., Staat und Gesellschaft in der Gegenwart, Leipzig 1921.